

Рис. 8. Знахідки з досліджень 2019 р.: 1-4 – кольоровий метал, 5 – залізо

УДК 069.6/8:930.25:908(47./41-21)

Олена Колибенко, Олександр Колибенко
(Переяслав)

«НЕ ЗАБУДЕМ МЫ, ЕЙ-ЕЙ, ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ МУЗЕЙ»: ДЕЯКІ ШТРИХИ ДО ІСТОРІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

У статті розглядаються окремі епізоди початкового періоду історії музейної справи на Переяславщині. Вони пов'язані з діяльністю Переяславського археологічно-краєзнавчого музею 20-30-их рр., а також з другою половиною 40-их – початком 50-их рр., коли музей у Переяславі-Хмельницькому було відновлено.

Ключові слова: Переяславський археологічно-краєзнавчий музей, музейна справа, Андрій Козачковський, НІЕЗ «Переяслав», студентський фольклор.

Музейна громадськість України 2019 р. відзначила 40-річчя створення Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Його було створено на виконання

постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів Української РСР від 13 березня 1979 р. № 123 «Про оголошення комплексу пам'яток історії та культури м. Переяслава-Хмельницького Київської області державним історико-культурним заповідником».

15 березня 1999 р. вийшла Постанова Кабінету Міністрів України № 376 «Про перейменування Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника» на «Переяслав-Хмельницький державний історико-етнографічний заповідник».

1 червня 1999 р. Переяслав-Хмельницькому державному історико-етнографічному заповіднику було надано статус національного згідно з Указом Президента України № 598/99 «Про надання Переяслав-Хмельницькому державному історико-етнографічному заповіднику статусу національний».

Однак історія цього заповідника, як і історія музейної справи на Переяславщині взагалі, не вичерпується лише новітнім етапом. Феномен Переяславського музею, який, на перший погляд, несподівано виділився серед значної кількості подібних районних музеїв України, очевидно, вже тепер потребує узагальнення та осмислення. У зв'язку з цим ми хотіли б звернути увагу на деякі епізоди початкового періоду історії музейної справи на Переяславщині, пов'язані з діяльністю Переяславського археологічно-краєзнавчого музею 20–30-их рр., а також з другою половиною 40-их – початком 50-их рр., коли музей у Переяславі-Хмельницькому було відновлено.

Історії створення окремих музеїв НІЕЗ «Переяслав», опису їх експозицій та характеристики окремих експонатів, особі М. І. Сікорського та деяких його колег, як і загалом діяльності Переяслав-Хмельницького державного історичного музею (заповідника), на сьогодні присвячено чимало наукових публікацій. Навіть простий їх перелік займе десятки сторінок тексту. Однак, у значній їх частині розглядаються лише певні (досить вузькі) аспекти функціонування переяславських музеїв. Вивчення ж початкового етапу взагалі йде досить повільно, що пояснюється невеликою кількістю уведених до наукового обігу джерел з цього періоду.

Крім зазначених наукових публікацій, є кілька праць, у яких зроблено спробу узагальнення цієї проблематики. До них належить стаття В. М. Ткаченка «НІЕЗ «Переяслав»: від історичного музею до національного заповідника», опублікована у збірнику наукових праць «Могилянські читання 2006 р.» [37]. У ній стисло розглянуто основні віхи історії заповідника. Автором абсолютно справедливо висунуто тезу про те, що історія заповідника, фактично, тягнеться ще з початку ХХ ст. [37, с. 308]. Цю ж думку проведено й у іншій праці названого автора [36].

До числа узагальнюючих праць, на нашу думку, слід віднести публікації І. Більченко «Становлення музейної справи у м. Переяславі-Хмельницькому: 40–60-і роки ХХ ст.» [2], О. Жам, Н. Ткаченко та Л. Чередніченко «Польові етнографічні дослідження Чернігівщини науковцями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 60–70-х роках ХХ ст.: історія, тематика, результати» [5], А. Петруні та Н. Ревеги «Експедиційна діяльність на Переяславщині в 50–70 роках ХХ століття за офіційними документами Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [20], монографічні видання А. Мінгазутдінова та Ю. Латиша «Михайло Іванович Сікорський» [12], Ю. Фігурного «Михайло Сікорський – світоч України» [38], колективну монографію «Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу» [11], а також дисертаційне дослідження Л. Соги «М. І. Сікорський: інтелектуальний портрет краєзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-і рр. – поч. ХХІ ст.)» [28]. Окремо варто вказати на працю М. І. Сікорського «Музеї землі Переяславської» [27]. Узагальнюючий характер має також стаття «Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», опублікована у спеціальному випуску журналу «Музеї України» (№ 3 за 2004 р.), присвяченому названому заповіднику [15].

У одній окремо взятій публікації неможливо охопити увесь комплекс проблем, що потребують вивчення у процесі розкриття означеної теми. До них слід віднести значення підготовки до святкування 300-річчя «Переяславської Ради» у долі Переяслав-Хмельницького історичного музею, роль особистості Михайла Івановича Сікорського, а також час заснування

Переяславського музею. Остання проблема є надзвичайно важливою, адже від неї залежить не тільки формальна кількість років функціонування музейного закладу в Переяславі, але й спадкоємність музейних традицій, їх тяглість від попередніх поколінь музейних працівників.

В окремих із узагальнюючих праць міститься невелика кількість інформації про початки переяславського музейництва. Так, наприклад, у згаданій вище статті у спецвипуску журналу «Музеї України» розповідь про приїзд М. І. Сікорського до Переяслава передано дуже лаконічно: «І три кімнати під експозиції. 32 експонати. Плюс ворожий прийом» [15, с. 3].

Подібна характеристика для районного музею, розташованого до того ж у місті, яке, за виключенням невеликої центральної частини, аж до кінця 40-их рр. ХХ ст. нагадувало швидше селище, є абсолютно нормальною й сама по собі не може викликати заперечень. Такий стан ще й у 50–60-их рр. ХХ ст. мали багато районних краєзнавчих музеїв України, що було результатом як загального занепаду краєзнавства в Україні після масових репресій 30-их рр., так і наслідком їх розграбування та нищення у роки Другої світової війни. Слід також мати на увазі зовсім короткий термін існування музею, який на момент приїзду до Переяслава-Хмельницького М. І. Сікорського (1951 р.) проіснував лише 5 років, про що йдеться у короткому путівнику «Пам'ятні місця Київської області» (укладачі О. Д. Батушан, С. Й. Мінц, М. І. Сікорський, 1958): «В 1946 році за рішенням Уряду Радянської України в будинку А. Козачковського був відкритий державний історичний музей» [18, с. 39].

Майже аналогічну інформацію містить і короткий довідник «Переяслав-Хмельницький історичний музей», підготовлений і виданий того ж 1958 р. у м. Переяславі-Хмельницькому науковими співробітниками музею за редакцією М. Сікорського: «В 1946 році за рішенням Ради Міністрів УРСР в м. Переяславі-Хмельницькому, в будинку А. Козачковського, де в 1845 і 1859 рр. перебував Т. Г. Шевченко, був відкритий історичний музей» [19, с. 3].

Наведена вище інформація настільки міцно й беззастережно увійшла до ужитку, що потім постійно наводилася й наводиться в усіх наукових чи науково-популярних працях про переяславські музеї, щоправда без посилання на конкретну постанову чи розпорядження уряду [1, с. 188; 10, с. 44; 36, с. 384; 37, с. 309].

Однак, існуючі документальні джерела дещо суперечать наведеній вище даті появи у Переяславі історичного музею й спонукають до більш прискіпливого розгляду проблеми його заснування.

Дійсно, 1 червня 1946 р. вийшла Постанова Ради Міністрів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У «Про зміну мережі музеїв системи Комітету в справах культурно-освітніх закладів при Раді Міністрів УРСР» № 1001, підписана Головою Ради Міністрів УРСР М. Хрущовим та Секретарем ЦК КП(б)У Д. Коротченком. У названій постанові санкціонувалися зміни у діяльності музеїв Ужгорода, Кам'янця-Подільського, Проскурова, Корсуня-Шевченківського [6, с. 251–253]. Втім, у цій постанові Переяслав-Хмельницький історичний музей взагалі не згадується. Ніяких інших постанов чи розпоряджень уряду, які б прямо стосувалися діяльності музеїв на території УРСР, у 1946 р. не приймалося.

На момент виходу згадуваної постанови музей у Переяславі-Хмельницькому вже працював. Про це свідчить такий документ, як доповідна записка інспектора музеїв Київського обласного відділу культурноосвітньої роботи П. Г. Мізько, подана до Управління музеїв 27 квітня 1946 р. У цій записці він названий «Переяславський історично-краєзнавчий музей», хоч на той час місто уже 2,5 роки носило назву «Переяслав-Хмельницький». У зв'язку з важливістю цього документа для розуміння початкового етапу функціонування Переяслав-Хмельницького історичного музею наводимо його повний виклад:

«Управління музеїв тов.

Про обстеження роботи Переяславського історично-краєзнавчого музею станом на 20/IV 46 р.

інспектор музеїв Київського облвідділу к/о роботи Мізько П.Г.

1. Музей міститься по вулиці Люксембург № 14 в будинку лікаря А. О. Козачковського – друга Тараса Григоровича Шевченка, де він писав свої невмирущі твори «Заповіт», «Еретик» тощо.

В дворі будинку посаджена акація в честь дружби Т. Г. Шевченка з А. О. Козачковським, будинок і подвір'я знаходиться в занедбаному стані.

В будинку розміщено 3 організації. 4 кімнати займають дитячий будинок, 2 кімнати контора Заготзерно, 2 кімнати з кухнею заняті під квартиру директора Заготзерно, одна кімната під музеєм.

Одна з частин будинку, тобто 3 кімнати розбиті від бомби, чи снаряда. Цім 3-м кімнатам потрібно робити капітальний ремонт.

І лише одна кімната, в якій міститься вся робота музею. Тут виставлена експозиція, тут же і наукові робітники, тут же і кабінет директора.

2. Наукова робота.

Плани наукової роботи є, плани політико-масової роботи є, облік роботи ведеться в спеціальному зошиті, фонди заведені в спеціальну книгу прошнуровану і пронумеровану за формою. Фонди зберігаються в шкафу під замком. Планів експозиційних нема, хоча експонати виставлені в експозицію за хронологічною послідовністю і в порядку.

Експонати пока що бідні і їх дуже мало, але робітники музею працюють над збором експонатів по відділу історії, природи, відділи Вітчизняної війни.

3. Кадри.

Кадрами музей забезпечений. Працює два наукові робітники, один із них тов. Воронецький працює по збору матеріалу для відділу загальної історії і експонатів природи Переяславщини, тов. Кофф працює над збором матеріалу для відділу Вітчизняної війни 1941–45 рр.

4. Умови, в яких працюють робітники музею.

Кімната 14–16 кв. м. експонати наліплені на папері у формі фотогазети і в хронологічній послідовності, вивішені на стіні є кілька історичних речових доказів старовини, часів Б. Хмельницького. Портрет Б. Хмельницького, картина Переяславська Рада, ряд картин Т. Г. Шевченка. Портрет тов. Сталіна. Ряд фото і зарисунків місцевими художниками, є щит на якому вивешені експонати.

Робоча обстановка наукових робітників музею. В кімнаті є 2 столи, 4 стільці, 2 наукові робітники зав. фондами, екскурсивод і директор. 2 наукові робітники працюють за одним столом, директор і завфондами за другим столом.

Коли йде екскурсія, наукові робітники повинні тожє слухати екскурсію, бо інакше вони не мають змоги працювати над своїм твором.

Після того, як я обстежила роботу і умови, в яких працюють музейні робітники, я мала розмову з головою Виконкому Райради тов. Батраком, тов. Батрак обіцяв в травні місяці 1946 р. дати для музею ще 2 кімнати, а в дальнішому зовсім звільнити від інших організацій і віддати будинок музею.

Коли я вияснила, що ні одного разу не стояло питання про роботу музею на райкомі партії, що робітники РК КП(б)У дуже мало заходять в музей, я мала розмову з 2-м секретарем РК КП(б)У тов. Шульгою, який вислухав мене взагалі про стан к/о роботи в р-ні, а коли я розказала йому про стан роботи музейних робітників, що їм необхідно приміщення і в цьому РК КП(б)У мусять допомогти, що РК КП(б)У повинно ставити на РК КП(б)У питання про роботу музею, чого не робилось протягом всього часу роботи музею.

Тов. Шульга заявив, що у нас нема приміщення і ніде його взяти, що робітники музею можуть працювати і в тих умовах, бо вони лише сидять і «деруть штани». Після цього я сказала, що Ви тов. Шульга ще раз показали про неуважне ставлення, недооцінювання к/о роботи в районі.

Після того, як я розказала про стан і умови роботи музею Уповноваженому Обкому КП(б)У тов. Зінгеру ми договорились з лісником т. Федінкеною і вона відпустила для музею 10 куб. м. лісоматеріалу для ремонту і огорожі подвір'я музею.

Зараз музей прислав наукового робітника для збору матеріалів в центральних музеях області.

Робітники музею приймали активну участь в підготовці виборів у Верховну Раду СРСР і в проведенні весняної посівної кампанії. Прочитали 3 лекції: тов. Воронецький, тов. Рубан працює уповноваженим КП(б)У по посівній.

Тов. Саворський проводить голосні читки в польових бригадах, допомагає випускати стінну газету та бойові листки в колгоспах с. Підварки.

*Інспектор музеїв Облвідділу к/о роботи
27/IV 46 р.» [22].*

Як видно із цитованого вище документа, Переяслав-Хмельницький (Переяславський) історично-красназавчий музей на той час (квітень 1946 р.) працював у досить складних умовах повоєнної доби, мав керівника, укомплектований штат співробітників, більш-менш налагоджену систему роботи, доволі бідну експозицію й невеличкі фонди, що поміщалися у шафі.

Існує також більш ранній документ з архівного відділу Переяслав-Хмельницької міської ради, що стосується цього етапу діяльності музею. Зокрема, у Протоколі № 5 «Рішення Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих» від 17 лютого 1945 р. зазначено про необхідність виділення будинку на розі вулиць Києвобрамської та Великої Підвальної для розміщення районного музею й оформлення цього будинку відповідно до умов з комунгоспом [37, с. 308–309]. Отже, музей, очевидно, існував ще до 1946 р., місцева влада вирішувала проблему його розміщення, а до того, як його розмістили у будинку А. Козачковського, він близько року міг перебувати у будинку на розі вул. Києвобрамської та Великої Підвальної.

Очевидно, що експонатів на цей момент у музеї було небагато, про що свідчить початкове виділення під його розміщення лише однієї кімнати після перенесення до колишнього будинку А. Козачковського. В. М. Ткаченко наводить слова з доповідної записки тодішнього директора музею П. Л. Іллічової про те, що «музей дуже потребує допомоги, як заново створений» [37, с. 309]. Разом з тим, музей постійно проводив певну роботу, про що свідчать наявні документи. Так, Л. М. Набок, з посиланням на «Звіт Переяслав-Хмельницького історичного музею за 1950 р.», зазначає: «Переяслав-Хмельницький музей до 30-х роковин Великої Жовтневої революції також відкрив постійно діючу експозицію, яка висвітлювала сучасний стан господарств району. Головними експонатами в ній стали діаграми, портрети вождів, а також фото і речі колгоспниці, Героя Соціалістичної праці Олени Семенівни Хобти» [13, с. 376]. Як виглядав тоді будинок А. О. Козачковського, у якому було розміщено музей, добре видно на фото 1950 р. (рис. 1).

Згідно з фондовими інвентарними книгами надходжень, розпочатими 15 січня 1948 р., станом на 28 грудня 1950 р. за інвентарними номерами числилося 720 одиниць експонатів, а на середину 1951 р. – 1581 одиниця [37, с. 309].

Крім того, музейні працівники проводили роботу з облаштування території навколо нового приміщення історичного музею, про що свідчить заява директора музею до Переяслав-Хмельницької міської ради про будівництво пам'ятника Т. Г. Шевченку. У «Рішенні Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих» від 15 вересня 1949 р. зазначалося, що ремонтно-будівельна контора має допомогти музею до 32-ої річниці Жовтневої революції побудувати пам'ятник Т. Г. Шевченку поблизу меморіального будинку, тобто, приміщення музею [37, с. 309].

Саме у цей період над історичним музеєм у Переяславі-Хмельницькому нависла загроза ліквідації. З цього приводу І. В. Більченко пише: «У 1949 р. переяславський музей потрапив до «списку музеїв обласного і районного підпорядкування, що за відсутності музейних фондів і відповідної матеріальної бази не виправдовують свого існування». Про зазначену музейну інституцію була складена довідка наступного змісту: «Музей міститься в меморіальному будинку Т. Г. Шевченка. Музей займає 3 невеликі кімнати, експозиційна площа яких 60 м².

Довоєнні музейні фонди не збереглися, новозібрані – складають 704 експонати, у переважній більшості це фотоілюстративний матеріал. Штат музею – 7 чол., з них наукових робітників – 4. В зв'язку з відсутністю приміщення і фондів, музей доцільно закрити». Планувалось закрити і Білоцерківський історико-краєзнавчий музей про який також складено відповідну довідку, а на базі двох вище зазначених закладів була пропозиція створити один Білоцерківський районний краєзнавчий музей» [2, с. 188].

Названа дослідниця ставить запитання – чому саме зазначені вище музеї не було ліквідовано – й абсолютно справедливо, на нашу думку, дає на нього відповідь: «...радянське керівництво згадало про важливу для них подію, що відбулася в Переяславі-Хмельницькому в 1654 р. – Переяславську раду. <...> Святкування 300-річчя Переяславської ради радянсько-партійне керівництво намагалось повною мірою використати для пропаганди важливої для нього тези про відсутність до і після «возз'єднання» окремої від російської української нації, культури і держави» [2, с. 188].

Можемо припустити, що оскільки Переяслав-Хмельницька районна рада на початку 1945 р. вирішувала проблему розміщення музею, то він у місті на той момент вже існував. Проблема полягала у тому, що, як і в усіх містах України, які були під окупацією, й де прокотилися дві хвилі бойових дій, у Переяславі було знищено значну частину будинків як житлового фонду, так і інших приміщень. Старший науковий співробітник Українського державного науково-дослідного та проектного інституту «УКРНДІПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ» А. М. Шамраєва у підготовленій нею «Історичній записці» про будинок лікаря А. О. Козачковського 1820 р., зазначала: «У тяжкі роки відновлення Радянського Союзу після Великої Вітчизняної війни газета «Комсомольська правда» у 1945 р. звітувала про відбудову у місті Переяславі-Хмельницькому історичного музею» [39, с. 28].

У зазначеному документі А. М. Шамраєва вказує: «Музей існував ще у 1930-ті рр. під назвою Переяславський міжрайонний науково-дослідний краєзнавчий музей, що розміщувався в іншому двоповерховому будинку міста. Експозиція музею складала цінні пам'ятки декоративно-прикладного мистецтва» [39, с. 28]. Тут же вона наводить і рідкісні фотографії з цього музею, зроблені 8 серпня 1935 р. С. Притикіним: будинок колишнього музею (рис. 2), приймальня музею з портретами Леніна, Сталіна та Постишева (рис. 3), «макет села часів кріпацтва» (рис. 4), картина невідомого художника «Село часів кріпацтва» (рис. 5), вітрина (рис. 6) та окремі експонати відділу художньої промисловості (рис. 7–12) [39, с. 76–85].

Отже, приміщення музею, що існував у Переяславі у 30-их – на початку 40-их рр., було знищене під час війни. Після звільнення від нацистської окупації міста у 1943 р. у його господарстві вистачало більш нагальних проблем, однак, у лютому 1945 р. (ще до закінчення війни!) районна влада підшукувала тимчасове приміщення для музею. Це, на нашу думку, свідчить про те, що окремі експонати музею вціліли, згорів лише будинок, музей же як установа не припинив свого існування. Якби не було музею та експонатів, то й не було б необхідності терміново підшукувати приміщення для нього.

Таким чином, Переяслав-Хмельницький історичний музей не було створено у 1946 р., вірогідно, в тому році його було перенесено з будинку на розі вул. Києвобрамської та Великої Підвальної до нового приміщення, де, після кількох реекспозицій та перепрофілювання в Музей Заповіту Т. Г. Шевченка (2008), він розміщений і нині. Тож, легенда про «рішення уряду 1946 р.» була створена переяславськими музейниками 50-их рр. з метою «радянської» легітимації існування музею, заснованого ще у попередню історичну епоху – у період Української революції 1917–1921 рр.

Припускаємо, що Переяслав-Хмельницький історично-краєзнавчий музей другої половини 40-их рр. ХХ ст. є прямим спадкоємцем Переяславського історично-краєзнавчого чи археологічно-краєзнавчого музею (його назва періодично змінювалася), що існував у 20–30-их рр. цього ж століття, свідчення про який збереглися у архівних джерелах та окремих невеликих публікаціях.

Історія виникнення музею в Переяславі висвітлена надзвичайно фрагментарно. Вона співпала у часі з початковим етапом українського державотворення. Процес становлення української державності в результаті революційних подій 1917 р. відразу позначився на здійсненні давніх сподівань української громадськості щодо створення українського національно-державного академічного центру – Української Академії наук, за підтримки якої археологи та місцеві краєзнавці розгорнули широку науково-краєзнавчу дослідну роботу, зокрема, археологічно-етнографічно-мистецтвознавчого напрямку. Також вони здійснювали заходи щодо охорони пам'яток культури в Україні, в першу чергу, шляхом створення нових музеїв. Саме в цей час було створено краєзнавчий музей у Переяславі, який став осередком пам'яткоохоронної роботи у навколишній окрузі [8].

Про початковий етап діяльності цього музею йде мова у короткій замітці під рубрикою «Охорона пам'яток старовини та мистецтва», розміщеній у «Записках Українського наукового товариства дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині» (Вип. 1, Полтава, 1919): «При повітовій земській Управі засновано, як окремий відділ, Бюро охорони старовини, культури та мистецтва; завідує Тимошук. Помешкання і приміщення для речей, врятованих від знищення, відведено в будинку духовного училища. Туди між іншим завезено.

З Ташані, з маєтку К. А. Горчакова, старовинні меблі, частина бібліотеки, керамічні вироби, бронза і між нею праці Моне, черепи і шкури звірів, гравюри. Друга частина бібліотеки і картини зберігаються в Ташані при школі (при розгромі цього маєтку багато речей знищено).

З с. Воскресенського, з маєтку насл. І. М. Каневського, вивезено до двох десятків картин і портретів, 2 гобелени, кільканадцять українських килимів, хрусталь і бібліотека.

З с. В'юнища, з маєтку насл. С. Н. Ісаєвича гравюри, картини та 2 старовинних запорозьких пушки» [17, с. 102].

Краєзнавець та музеєзнавець Л. М. Набок так характеризує перші роки роботи Переяславського музею: «У 1919 р. вже діяв історико-краєзнавчий музей в м. Переяславі, експозиція якого була сформована речами з експропрійованих садіб переяславських дворян. На той час музей очолював вчитель чоловічої гімназії Костянтин Тимошук, а регістратором працював Володимир Заболотний. Відомо, що в 1922 р. існував археологічний музей при переяславській трудовій школі № 1 (колишня гімназія) (рис. 13), а завідував ним вчитель Андрій Козачковський» [13, с. 367].

Отже, тут згадано імена трьох відомих у Переяславі у 1920-их рр. людей, прямо пов'язаних з початковим етапом діяльності Переяславського музею. Звісно, вони добре знали один одного ще по чоловічій гімназії. Так, у спеціальній розвідці, виданій до 100-річчя ЗОШ № 1 (колишня Переяславська чоловіча гімназія), Л. М. Набок пише: «Наприклад, коли учень шостого класу Володимир Заболотний запропонував організувати гурток малювання, то вчитель малювання Костянтин Тимошук не тільки підтримав свого учня, а навіть довірив йому вести цей гурток самостійно. Гімназист із захопленням працював у цьому гуртку до самого закінчення гімназії, тобто до 1919 року» [14, с. 15]. Цікаво, що одразу по закінченню гімназії В. Г. Заболотний (рис. 14) почав працювати «регістратором» Переяславського музею (1919–1922 рр.). Про це свідчить біографічна довідка, включена до виборчої листівки кандидата у народні депутати Верховної Ради УРСР до виборів 1947 р. від Лозівської виборчої округи № 361 Володимира Гнатовича Заболотного [3].

Особа третього зі згаданих вище переяславців, пов'язаних з початковим етапом діяльності Переяславського музею, – вчителя Андрія Козачковського – потребує окремого розгляду. Він також був випускником Переяславської чоловічої гімназії. Як вказує Л. М. Набок, у цій гімназії «...не було поділу класів за соціальним станом батьків. За партою разом сиділи сини купців Борис та Василь Марченки, Яків Вільчур; сини дворян Павло Совачев, Андрій Козачковський, Гамалея Віктор; сини ремісників Володимир Заболотний, Петро Дремлюга, Ісідор Грабовський, Іван Чухно; син козака Іван Малащенко, селянські сини Олександр Рубан (із с. Пологи-Вергуни), Василь Орфані (із с. Соснова) та багато інших» [14, с. 16]. А. Й. Козачковський дійсно був сином дворянина, він також доводився онуком (і

повним тезкою) близького товариша молодих літ Тараса Григоровича Шевченка – переяславського повітового лікаря та викладача Переяславського духовного училища А. О. Козачковського.

1923-ім р. датуються два цікавих документи, які дають певне уявлення про тогочасний Переяславський музей, а також взагалі про стан окремих пам'яток та старожитностей Переяслава. Першим із цих документів є звіт про проведення наукової експедиції Київського Археологічного Інституту до Канева та Переяслава. Стосовно цього, автор звіту Ф. Ернст зазначив: «Минулого літа відбулось кілька наукових експедицій Київського Археологічного Інституту по різних місцях України з метою всебічного студіювання пам'яток. Крім виучування самих пам'яток, метою експедицій є підготовлення молодих кадрів нових дослідувачів мистецтва, які студіюють мистецтво не по книжках – як це часто робиться й досі – а безпосередньо по оригіналах» [4, с. 282].

Відзначимо, що до проведення цих експедицій професура КАІ ставилася надзвичайно серйозно, не як до звичайних екскурсій, а як до важливої складової професійного становлення майбутніх фахівців-мистецтвознавців. 18–20 липня, власне перед самою експедицією до Канева й Переяслава, яка відбулася 21–25 липня 1923 р., професорами Інституту були прочитані такі лекції: «...В. Г. Ляскоронського й В. О. Романовського «Од Київа до Каніва» – історичний огляд місцевостей наддніпрянського побережжя»; П. П. Курінного – Археологічні знахідки побережжя Дніпра від Київа до Каніва, В. О. Пархоменка – «Заснування м. Переяслав», В. М. Базилевича – «Переяслав після переяславської ради 1654 року»; В. М. Зуммер – «Київська Кирилівська й Канівська Георгіївська церкви»; А. Е. Хаников – «Рештки великокнязівської церкви Успіння м. Переяслава»; Ф. Л. Ернста – «Пам'ятки мистецтва м. Переяслава XVI–XIX віків»; В. В. Міяковського – «Поховання Шевченка у Каневі» [4, с. 282].

У зв'язку з незначною кількістю джерел з історії музейної справи Переяславщини на її початковому етапі, наводимо повністю увесь короткий звіт про експедицію до Переяслава, надрукований у харківському громадсько-політичному та науковому віснику «Червоний шлях», що почав виходити друком саме у 1923 р.: «Після Каніва екскурсія відвідала м. Переяслав. З початку студіювали рештки будівель і валів домонгольської доби – церкви Успіння й Михайлівську (історичні вказівки – В. О. Пархоменка, художньо-історичні – В. М. Зуммера). Далі було оглянуто надзвичайно цікавий Вознесенський монастир, побудований гетьманом Мазепою, з великим, хрещатого типу, собором, чудесною будівлею «бурси» XVIII віку, з численними окрасами (нині – дім для заарештованих), підземними ходами, ампірними будівлями й т. п. Серед річей т. зв. прикладного мистецтва особливе зацікавлення викликало молдавське шиття (плащаниця) середини XVI віку високої художньої вартості; чудесне євангеліє – дарунок Мазепи, з повним підписом й гербом гетьмана, підписом майстра «иноземця» й датою. Майже одночасно з Мазепою зять його Іван Миревич побудував напівфортеційного характеру Покровську церкву, з великими таємними склепами й ходами посеред могутніх стін – мабуть схованками полковничих скарбів. Нарешті, деревляна Спаська церква – дуже гарна пам'ятка народного будівництва, хрещатого типу, з простенькою археологічною дзвіничкою, оздобленою різьбою. Тут-таки було знайдено низку цікавих пам'яток народного малярства й кілька гарних полтавських килимів. Екскурсія керувалась методом послідовного аналізу архітектурних форм будівлі (зовні та з середини), далі (коли це була церква) огляду іконостасу – послідовно його архітектури, різьби й малювання, далі – окремих пам'яток різьби або сніцарства, малярства, виробів з металу, надгробків, шиття, гравюри, рукописів і стародруків, тканин й т. и. Особливе зацікавлення викликали праці переяславського цеху золотарів XVII–XVIII віків. Пояснення до всіх перелічених груп пам'яток давав Б. Л. Ернст. Наприкінці було оглянуто й місцевий музей, що поміщено в будинку був. Архієрейських покоїв разом з бібліотекою. В музеї переховується частинами місцева переяславська старовина (в тому числі цікаві портрети пензля кріпацьких майстрів), а також де-які речі з маєтку Ташань – портрети родини кн. Горчакових, невеличка збірка археології, де-кілька гравюр, пізніх гобеленів, трохи порцеляни й бронзи. Безумовно, в Ташані

(маєтку, що колись належав ще Румянцеву-Задунайському) були кращі речі – вони певно загинули. Єсть в музеї також відділ, так би мовити, «старого Переяслава» – замальовування місцевої старовини, цікава модель мазепинського собору й т. и. В цілому Переяслав дав силу матеріалу для студіювання мистецтва – це просто непочатий край, абсолютно не досліджений і, на щастя, мало попсований новітньою культурою й «благолепієм» останніх часів» [4, с. 282–283].

Як відзначив у цій публікації її автор Ф. Ернст, наслідком експедиції стало влаштування у Києві відкритого засідання дослідної кафедри мистецтвознавства, на якому учасники експедиції зробили 13 доповідей, присвячених пам'яткам археології та мистецтва Канева та Переяслава [4, с. 283].

З цього фрагмента звіту ми дізнаємося про наявність у Переяславі у той час (липень 1923 р.) значної кількості різноманітних пам'яток мистецтва та старожитностей, що зберігалися при культових спорудах та в місцевому музеї. Останній на той момент перебував, як свідчить звіт, в «будинку був. Архієрейських покоїв разом з бібліотекою». Очевидно, що мова йде про закинутий нині й вже частково зруйнований будинок колишнього штабу розформованої військової частини зв'язку, що розміщувалася на території Вознесенського монастиря у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Цей будинок, 1907 р. побудови, перебуває в аварійному стані й, вірогідно, буде скоро знесений (рис. 15).

Дослідниця історії музейної археології УСРР (1919–1934 рр.) А. Яненко наводить дані, що за відомостями ЦСУ СРСР у 1923 р. в Україні існувало 90 музеїв [40, с. 19, табл. 1]. Отже, Переяславський музей також входив до числа цих закладів.

Крім того, у звіті наведено підтвердження того факту, що на той момент переяславський «дім для заарештованих» деякий час розташовувався у приміщенні «бурси» ХVІІІ віку» – нині тут розміщено Меморіальний музей Г. С. Сковороди.

Повертаючись до питання Переяславського музею, ще раз нагадаємо, що у архіві Українського державного науково-дослідного та проектного інституту «УКРНДІПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ» збереглися цікаві фотографії, зроблені С. Притикіним 8 серпня 1935 р. у Переяславі. На цих рідкісних фотографіях ми бачимо різні старі споруди Переяслава, частина з яких не збереглася до наших днів, а також інтер'єри та окремі експонати місцевого музею. Це надзвичайно цінно, оскільки інформації про тогочасний Переяславський музей збереглося дуже мало. Серед споруд на фотографіях зображено: «Будинок по вул. С. Одинця в м. Переяславі-Хмельницькому», «Будинок по вул. Рози Люксембург в м. Переяславі-Хмельницькому», «Будинок мешканця м. Переяслава Ісаєвича, 1845 р., де перебував Т. Г. Шевченко», «Будинок А. О. Козачківського у м. Переяславі», «Будинок колишнього Міжрайонного науково-дослідного краєзнавчого музею в м. Переяславі», «Приймальна колишнього краєзнавчого музею в м. Переяславі», «Макет села часів кріпацтва в експозиції колишнього краєзнавчого музею», «Картина невідомого художника в експозиції колишнього краєзнавчого музею», «Вітрина. Відділ художньої промисловості. Колишній краєзнавчий музей», «Відділ художньої промисловості в експозиції колишнього краєзнавчого музею». Цінність цих фотографій полягає у тому, що на них зображено значну частину наявної на 1935 р. експозиції музею, а також зовнішній вигляд 1,5-поверхового будинку музею, який не зберігся. Будинок мав 8 вікон на першому, напівпідвальному поверсі, широкі входні двері з правої сторони, засклену лоджію над ними, 7 високих вікон з віконницями на другому поверсі, 4 водостічні труби на фасадній стороні (2 – на кутах, та 2 – на фасаді), вірогідно вкритий залізом дах з однією пічною трубою посередині (ближче до правого краю) та поштукатурені й побілені, місцями облуплені стіни. Попід будинком проходив невисокий дерев'яний настил – тротуар, а перед будинком росли три саджанці молодих дерев, вірогідно, висаджені його завідувачем незадовго перед фотографуванням. Оскільки вони висаджені перед тротуаром, поряд з проїжджою частиною, то кожен з них дбайливо огорожений з боків тонкими жердинами (рейками?) та обв'язано мотузками (рис. 2).

На наступній фотографії С. Притикіна зафіксовано приймальню музею. Схоже, що це прохідна кімната з одним вікном, завішеним тонкими фіранками з красивим рослинним

орнаментом. Зі стелі навпроти вікна звисає на тонкому довгому дроті електрична лампочка. Біля вікна стоїть невисокий столик з чорнильним приладдям, паперами та красивою порцеляною вазою. З лівого боку від столика стоїть стілець з високою спинкою, з іншого – навпроти вікна, – у високому глекоподібному вазоні росте фікус. У «червоному» кутку кімнати з правого боку від вікна, угорі над невисокою шафою, у широкій круглій різьбленій рамі розміщено фотопортрет І. В. Сталіна. З лівого боку від вікна, над стільцем біля столу, у широкій прямокутній рамі з виступаючими кутами – фотопортрет В. І. Леніна. З правого боку від кутка з портретом І. В. Сталіна розміщено дверний проріз з довгими шторами з важкої темної квітчастої тканини. З правого боку від нього, угорі, – фотопортрет П. П. Постишева у простій прямокутній рамі, а під ним – карта європейської частини СРСР. Перед нею стоїть ще один густий фікус, який частково закриває нижню частину карти. За дверним прорізом, у наступній кімнаті, проглядається підсвічене сонцем вікно, завішене такими ж фіранками, як і в приймальні (рис. 3).

Наступна фотографія, зроблена С. Притикіним, репрезентує вигляд іншої кімнати Переяславського музею, яку А. М. Шамраєва називає «Макет села часів кріпацтва в експозиції колишнього краєзнавчого музею» [39, с. 77]. На фотографії зображено частину невеликої кімнати, на двох стінах якої висить три картини – дві на лівій стіні, одна – на правій. Зверху над двома картинами на лівій стіні (майже під самою стелею) висить довгий транспарант у рамці із написом українською мовою (друкованими літерами), перше слово якого (вірогідно, **ПАРТІЯ**), не видно на фотографії: **«ПАРТІЯ ПОСТАВИЛА СОБІ ЗА МЕТУ – ЗНИЩИТИ ВСЯКУ ЕКСПЛУАТАЦІЮ І ЗЛІКВІДУВАТИ ВСІХ І ВСЯКИХ ЕКСПЛУАТОРІВ І ГНОБИТЕЛІВ»**. Кінець напису на іншому транспаранті над картиною на правій стіні не помістився на фотографії, однак він точно реконструюється: **«ЗМІНЮВАЛИСЬ ОДНІ ЕКСПЛУАТОРИ ДРУГИМИ ЕКСПЛУАТОРАМИ»**. Картини на фотографії проглядають не дуже чітко, однак видно, що вони належать пензлю когось із переяславських художників-аматорів 20–30-их рр. ХХ ст. На цих картинах у простих прямокутних рамах зображено сцени експлуатації та насильства над трудящими.

Під картинами, на дощатій пофарбованій підлозі розміщено великий дерев'яний прямокутний короб, збитий із коротких дощок різної ширини, який займає більшу частину кімнати. Всередині короба до дощок прикріплені 10 штахетів, які виконують роль стовпчиків, до яких у свою чергу кріпиться по дві горизонтальні поперечини з кожного боку. Створене таким чином риштування захищало розміщений у коробі макет від занадто цікавих відвідувачів, обмежуючи їм доступ до нього. Усередині короба на земляній основі різними засобами було відтворено куточок Переяславщини з кількома спорудами, ділянкою ріки з містком, людськими постатями та деревами. У лівому куті короба розміщено макет Вознесенського собору м. Переяслава з фрагментом монастирської огорожі з воротами. Схоже, це той самий макет, який Ф. Ернст називає у своєму звіті – «цікава модель мазепинського собору» [4, с. 283]. Однак, те, що дозволялося у 1923 р., – експонування макету збудованого гетьманом І. Мазепою собору – у 30-их рр. вже навряд чи було можливим. Тому завідувач музею А. Й. Козачковський чи хтось із його помічників-краєзнавців використав наявний макет собору при створенні своєрідної інсталяції, де було застосовано різні техніки. Так, об'ємний макет собору виготовлено, очевидно, з товстого паперу чи картону. Таким же об'ємним і явно виготовленим із дерева є невеликий місток, перекинутий через імітацію ділянки ріки – вірогідно, Трубежу. Інші присутні тут споруди є двовимірними, плоскими об'єктами, виготовленими, можливо, з картону. Такими ж є і фігури селян-трудоарів – четверо чоловіків-косарів старшого віку, з ними підліток та маленька дівчина, а також позаду троє жінок, одна з яких несе немовля. Фігури селян є значно більшими за всі інші об'єкти, у тому числі й за 4 дерева, які, можливо, об'ємні. Весь цей «макет села часів кріпацтва» розміщено, очевидно, на земляній основі, насипаній всередині короба.

По всьому периметру риштування та всередині композиції прикріплено 6 невеликих табличок з важко читабельними написами, що відображають методи експлуатації та гноблення

трудящих. Чітко читається лише найближчий до фотографа, розміщений на товстому стовпці з правого боку композиції напис на табличці: «**катували трудящих**».

Стіни кімнати поклеєні шпалерами, у кутках з обох сторін лівої стіни стоять вже традиційні фікуси у глекоподібних вазонах, під самою стелею проглядається електрична лампочка (рис. 4).

Ще одна фотографія С. Притикина, означена А. М. Шамраєвою як «Картина невідомого художника в експозиції колишнього краєзнавчого музею», на нашу думку, репрезентує ще одну – четверту – картину, що також висіла у невеликій кімнаті з «макетом села часів кріпацтва». Конкретний сюжет картини пояснити складно, вірогідно, він має ілюструвати експлуатацію, гноблення та знущання над трудящими з боку експлуататорських класів. На картині зображено багатофігурну композицію, яка відображає сцену розправи чи екзекуції над групою людей зі зв'язаними руками (5 чоловіків, з яких 2 стоять на колінах, а 1 лежить горілиць). Крім них на передньому плані з правого боку зображено головну дійову особу екзекуції – бородатого й вусатого чоловіка, який сидить у кріслі на ганку панського будинку й запитально показує у піднятій правій руці якийсь документ. Зліва від нього на східцях сидить ще один схожий чоловік, біля якого стоїть священник і спостерігає за тим, що відбувається. Перед ним у центрі композиції стоїть високий довговолосий чоловік у світлому (на відміну від інших) верхньому одязі та коротких підв'язаних нижче колін штаних. Руки у нього зв'язані за спиною, перед ним стоїть один із езекуторів з ножем у правій руці і вказує на нього лівою рукою (чи тримає його нею). Отже, запитання головного езекутора звернене саме до чоловіка у світлому одязі. На нашу думку, картина мала ілюструвати якусь подію із ранньомодерної історії Західної Європи, оскільки одяг зображених на ній осіб відповідає цій добі.

Однак, на нашу думку, значно важливішим є не сюжет цієї картини, витриманий у класовому дусі. Вона висіла, вірогідно, в одному залі з попередніми трьома картинами, але на тій стіні, що не потрапила до попереднього кадру. С. Притикін, очевидно, намагався сфотографувати її окремо й максимально близько, через що до наступного кадру не потрапили не тільки інтер'єр цієї частини кімнати, але навіть і рама картини та, можливо, її краї. В усякому випадку на фотографії їх не видно, а в правому нижньому куті картини фіксується дата й перші дві літери автографу митця – автора картини (рис. 5).

Картина, фотографію якої ми пробуємо проаналізувати, написана в стилі так званого «наївного малярства». Вона створена непрофесійним художником, що працював на Переяславщині у 1920–1930-их рр. і мав стосунок до Переяславського краєзнавчого музею. Подібних художників в Середній Наддніпрянщині було досить багато, однак якщо ми говоримо конкретно про Переяславщину, то одразу спливає ім'я Панаса Ярмоленка – відомого майстра портретного селянського живопису. Характеризуючи його творчість, Н. Тимошенко відзначає, що вона «...вирізняється сталим авторським індивідуалізмом у масовому малярському русі переважно анонімних сільських майстрів першої третини ХХ ст. Стилістика індивідуальної манери художника має самодіяльний характер, але водночас ще тісно пов'язана з народною живописною традицією».

Художника більше за все цікавив образ людини, тому свої мистецькі здібності він розкрив, зображаючи портрети родичів та односельців; у автопортретах; копіюючи твори професійних художників; пишучи народні картини; у пейзажному жанрі, де вводив постаті людей» [35, с. 77].

Життєвий шлях Панаса Ярмоленка відновлено дослідниками його творчості поки що фрагментарно, однак деякі важливі моменти все ж дозволяють робити певні аргументовані висновки. Так, С. Тетеря та Л. Гладун зазначають: «Народився Панас Миколайович 1886 р. у с. Мала Каратуль Переяславського повіту в бідній селянській родині, де виховувалося п'ятеро дітей, троє з яких померли. У сім'ї залишився він та його молодший брат, Архип. Закінчив Панас Ярмоленко чотири класи початкової школи і на цьому його освіта завершилась. Маючи з дитинства багату художню уяву та хист до малювання, він самотужки вчився цьому ремеслу. Однак існують дані, що Ярмоленко ще підлітком навчався короткий час малярству у Переяславі. Обидва брати Ярмоленки служили у війську під час Першої світової війни. За

свідченнями односельців, Панас у період служби був фельдшером. У 1917 р. він одружився з дівчиною Уляною Чередниченко з сусіднього с. Лецьки, молодшою за нього на 10 років. Відомо, що Панас та Уляна мали двох дочок – Галину та Якилину.

Понад десять років родина жила в Переяславі, на вулиці Мала Підвальна. Панас Миколайович працював у місцевому клубі художником, а також викладав малювання в школі № 1. За спогадами, певний період він жив та працював у с. Мазінки. На початку Великої Вітчизняної війни художник з родиною повернувся в Малу Каратуль, де вже мав власну хату. Це був самий плідний період в творчості художника» [34, с. 243; 33, с. 168].

Навіть цей короткий опис найпліднішого періоду творчості Панаса Ярмоленка (30-ті роки) одразу ж приводить нас до Переяслава, до його роботи у місцевому клубі та школі № 1 – колишній Переяславській чоловічій гімназії. Як відомо, у цій школі довгий час перебував і Переяславський археологічно-краєзнавчий музей, та працював вчителем краєзнавства його завідувач – Андрій Йосипович Козачковський. Звісно, що два учителя, дві творчі натури (А. Козачковський умів прекрасно реставрувати старі меблі) були добре знайомі між собою, й Панас Ярмоленко на прохання завідувача музеєм міг виконати розглядувану нами роботу. Крім того, слід мати на увазі, що й місцевий клуб, і місцевий музей були у 20–30-их рр. закладами політосвіти, а їх співробітники вважалися ідеологічними працівниками. Світлини Переяславського музею підтверджують це. Наприклад, згідно зі «Статистичним довідником по Полтавщині на 1925 рік», у Переяславі існували такі установи політосвіти: книгозбірня – 1, клубів – 4, музей – 1, лікнеп: вчителів 213, учнів 131 [31, с. 44].

Ще одним важливим підтвердженням авторства П. Ярмоленка є автограф художника у правому нижньому куті картини. Автограф помістився у кадрі лише частково – лише дата і верхні частини двох початкових літер власне автографу, тобто, «1933 р.» чи «1935 р.», а також літери «Яр» (рис. 5). Якщо ми порівняємо його з автографом П. Ярмоленка на його відомій картині «Сім'я Дмитра Микули» (1933 р.) із зібрання Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» у Києві (рис. 16), то побачимо, що вони дуже схожі між собою. Привертає увагу, насамперед, так само розміщена дата й так само дещо нахилена вправо її остання цифра. Дуже близьким є й написання скорочення «р.» та перших двох літер автографу – «Ярмоленко».

Певну близькість до зображення головного негативного персонажа на розглядуваній картині має ще одна відома картина Панаса Ярмоленка із зібрання Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» у Києві – «Портрет Івана Литяка» (рис. 17).

Наведені вище спостереження дозволяють нам висловити гіпотезу про створення Панасом Ярмоленком на замовлення завідувача музеєм А. Козачковського картини, яка перебувала у Переяславському музеї у 1935 р. й була сфотографована там С. Притикіним 8 серпня того року. Звичайно, лише серйозний мистецтвознавчий аналіз фахівців може підтвердити чи заперечити авторство П. Ярмоленка, однак, на нашу думку, існує можливість того, що цей твір не загинув у вирі Другої світової війни й зберігається у якійсь колекції як «картина невідомого художника».

Серія наступних фотографій С. Притикіна відображає найцікавіші експонати так званого «художньо-промислового відділу» музею. Це явно предмети із панських колекцій, що були врятовані музейними працівниками Переяслава й потрапили до місцевого музею, а не були знищені чи розкрадені мешканцями прилеглих до панських маєтків сіл. Про їх перебування в експозиції музею свідчать кілька наявних джерел. Вони згадуються у наведених вище публікаціях в «Записках Українського наукового товариства дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині» [17, с. 102], звіті Ф. Ернста про поїздку до Канева та Переяслава [4, с. 283], а також у звітах та листуванні самого завідувача музеєм А. Козачковського, які він надсилав до Всеукраїнського Археологічного Комітету (далі – ВУАК). Ще у 1927 р. завідувач Переяславського археологічного музею (так називався тоді музей) А. Козачковський звернувся з проханням до ВУАКу виділити з числа дублікатів колекцій київських музеїв частину експонатів для передачі їх до Переяславського археологічного музею. Коротко охарактеризувавши екскурсійну, лекційну та

пам'яткоохоронну роботу музею, автор листа зазначив, що брак коштів не дає можливості надати музею певної систематичності. На його думку, значна частина експонатів музею не підходять для його завдань та експозиційних площ, надаючи йому вигляд якоїсь «кунсткамери». Мова йде про речі, що дістались цьому музеєві у спадок від колишніх панських колекцій. Зрозуміло, що перевантаження музейної збірки подібними речами й, одночасно, відсутність експонатів, які б висвітлювали більш давні історичні епохи, не дозволяли створити повноцінну музейну експозицію. А. Й. Козачковський запропонував обміняти частину вищеназваних експонатів Переяславського музею на речі історично-побутового змісту – наприклад, колишньої кам'яної доби, колишньої стародавньої зброї та ін. Він мотивував це тим, що такі експонати, «...викликаючи надзвичайний інтерес з боку екскурсантів – сприяють поширенню серед населення хоть би самого елементарного уявлення про значіння та цінність пам'яток старовини та про велику культурну роллю тих установ, де данні речі зберігаються». Також він просив ВУАК дати свої вказівки щодо систематизації музею та методів його роботи [23, арк. 59–59 зв.].

Наслідком листа А. Козачковського до ВУАК стало, фактично, виникнення цілої «справи», яка складається з кількох дуже цікавих документів. Першим з них є лист до Переяславського археологічного музею, надісланий з ВУАК за підписами С. Гамченка (за вченого секретаря ВУАК) та керуючого справами Д. Маламужа. У цьому листі від 29 серпня 1927 р. ВУАК повідомляв А. Й. Козачковського, що відповідь на свій лист у справі обміну деякими речами між музеями для поповнення Переяславського музею він одержить пізніше, бо всі завідувачі відділів у даний час працюють на розкопках. Далі у листі йде текст, дописаний від руки синіми чорнилами: «Треба, щоб хтось із Вас приїхав сюди, та поглянув музеї щодо систематизації їх» [23, арк. 68].

Після цього, 24 жовтня 1927 р. ВУАК переслав до Укрнауки копію листа Переяславського археологічного музею, про що свідчить документ, що зберігся у фонді ВУАК. Його підписали Президент ВУАК, академік О. Новицький, за вченого секретаря В. Козловська та керуючий справами Д. Маламуж. ВУАК повідомляв Укрнауку, що надсилає копію листа Переяславського археологічного музею у справі обміну деякими музейними речами на її розгляд [23, арк. 92].

Одночасно з листом до Укрнауки, ВУАК направив у той же день листа до Переяславського археологічного музею, в якому повідомляв, що клопотання у справі обміну деякими музейними експонатами переслане до Укрнауки «на висновок», і що про наслідки його розгляду ВУАК повідомить окремо. Цей лист також підписали О. Новицький, В. Козловська та Д. Маламуж [23, арк. 93].

1 листопада 1927 р. Укрнаука надіслала до ВУАК листа за підписами завідувача Укрнаукою Озерського, завідувача музбібсекцією Дубровського та секретаря Зікеїва, у якому сповіщала, що «у справах обміну збірками між музеями з метою більшої доцільності в охороні, вивченні й використанні музейного фонду УСРР, треба керуватися постановою Президії Укрнауки з 2 / IV – 1927 р. /друкується в збірнику «Укр. Музей» ч. 1/». По суті ж прохання Переяславського музею було роз'яснено, що відповідне розпорядження Укрнаука спрямувала безпосередньо до цього музею [23, арк. 105].

Така відповідь, очевидно, не задовольнила ВУАК, який 19 листопада того ж року надіслав ще одного листа до Укрнауки за підписами Президента ВУАК, академіка О. Новицького, вченого секретаря М. Рудинського та керуючого справами А. Бахмача, в якому «ласкаво просить невідмовити надіслати копію розпорядження Укрнауки Переяславському Музеєві що до справи обміну збірками між музеями», оскільки ВУАК повинен знати погляди Укрнауки в цій справі, щоб погоджувати свої заходи відповідно до думки центру [23, арк. 109].

Останній з виявлених нами на даний час документів з фонду ВУАК, що стосується Переяславського археологічного музею – це лист, надісланий Упрнаукою 10 грудня 1927 р. до ВУАК за підписами завідувача Упрнаукою Озерського, завідувача музбібсекцією Дубровського та секретаря Зікеєва, у якому «Упрнаука висловила свою принципову і

конкретну згоду на згаданий обмін речами». Крім того, у листі зазначалося, що ніяких інших розпоряджень по цій справі Упрнаука Переяславському музею не давала [23, арк. 130].

Отже, завідувач Переяславського археологічного музею А. Козачковський через кілька місяців після свого офіційного звернення до ВУАК отримав принциповий дозвіл на обмін непотрібних для роботи ввіреного йому музею експонатів на інші, більш доречні у експозиції. Як розвивалися події у подальшому, на жаль, поки що встановити не вдалося. Однак, оскільки такі експонати зафіксовані на світлинах С. Притикіна ще й у 1935 р., то, схоже, далі листування справа не дійшла – речі, не дуже потрібні в експозиції краєзнавчого музею, так і залишилися у ньому аж до Другої світової війни, коли уся колекція музею була знищена чи розграбована.

Повертаючись до світлин С. Притикіна, зауважимо, що експонати «відділу художньої промисловості» були виставлені у музеї як у спеціальних вітринах, так і окремо (рис. 6–11). Серед речей на світлинах виділяється один експонат, який дещо випадає з їх кола. Це дуже красива й вишукано оздоблена прямокутна скриня, що стоїть на невисоких ніжках на підлозі однієї з кімнат музею. Верхня кришка й передня панель названої скрині густо орнаментовані стилізованими шестикутними зірками різного розміру. На верхній кришці зображено три великі шестикутні зірки, центральна з яких має вигляд типової (не стилізованої) гексаграми.

На жаль, ніякої інформації про цей експонат Переяславського музею у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» зараз немає. Невідомо, звідки він походить, кому належав раніше, як потрапив до музею, яким було його пряме призначення. Невідома також і його подальша доля, – чи його було знищено під час Другої Світової війни, чи він тоді уцілів і зберігається у когось із переяславців.

На превеликий жаль, поки що нам не вдалося виявити інших джерел з історії Переяславського музею 30-их рр. ХХ ст. Однак, деяку інформацію з історії цього музею 20-их рр. ХХ ст. містять окремі документи, виявлені С. Павленком (Інститут археології НАН України) у фонді 166 ЦДАВО України. За їх допомогою можна спробувати скласти більш-менш реальне уявлення про діяльність цього музею у 1924–1928 рр.

У фонді 166 ЦДАВО України збереглося кілька річних звітів про роботу Переяславського музею та деяких інших документів, починаючи зі звітнього періоду 1924/1925 рр. Так, у річному звіті за вищеназаний рік Переяславський музей вказано серед музеїв Київської округи [24, арк. 69]. У цій же справі міститься лист за № 3163 від 28 жовтня 1925 р. за підписом Окрінспектора Наросвіти Лукашенка, який Окрінспектура Наросвіти Київського Окружного Виконавчого комітету направила до Управління Політосвіти УСРР. У ньому наведено перелік музеїв по Києву та округі, де згадано й Переяславський музей: «В округі є 1 музей в Переяславі» [24, арк. 354].

У свою чергу, «Адм. Упр. НКО» на згаданий вище лист № 3163 від 28 жовтня 1925 р. надіслало до Окрінспектури Київської округи листа з проханням надіслати до Переяславського музею зразок річного звіту, який потрібно заповнити у 3-ох примірниках та надіслати один примірник до статистичного відділу НКО, другий – до Окрнаросвіти, а третій – залишити в установі, тобто в музеї [24, арк. 297].

Власне самого звіту Переяславського музею за вищезазначений період (1924/1925 рр.) у цій справі немає, однак у іншій справі цього ж опису (спр. 172) зберігся річний звіт Переяславського музею за час з 1 жовтня 1926 р. до 1 жовтня 1927 р. Даний звіт містить статистичну та іншу інформацію. Повна офіційна назва установи у той час була «Переяславський археологічний музей». Завідувачем (і його єдиним співробітником) був учитель краєзнавства Переяславської райтрудошколи імені Івана Франка А. Й. Козачковський. На момент написання звіту (28 жовтня 1927 р.) музей був розміщений на вул. Набережній (сучасна вул. Магдебурзького права). На жаль, у звіті не вказано номер будинку, в якому він розташовувався. У звіті вказано, що за звітний рік музей було відкрито для відвідування 104 дні, 6 годин на тиждень. Це означає, що заклад працював у середньому по 3 години 2 дні на тиждень, можливо, це були вихідні дні субота та неділя. За цей час, згідно зі звітом, його відвідало 1500 чоловік, з них 600 чоловік у складі 40 екскурсійних груп, а 900 чоловік – як

окремі відвідувачі. Всього у Переяславському музеї нараховувалося 1150 експонатів, з них 800 було виставлено для показу (тобто, розміщувалося в експозиції), а 350 – перебувало у фонді. За рік до нього прибуло 75 експонатів, вибуло 9 [37, арк. 368]. Дана статистика підтверджує слова А. Й. Козачковського з його листа до ВУАКу, де він пише, що «Поступило чимало експонатів, частину яких приносили селяне, випадково відвідавши музей» [23, арк. 59].

Також звіт свідчить про те, що ніякої іншої роботи, окрім екскурсійної та лекційної (було проведено 4 лекції для 300 слухачів), музей не проводив. Це й не дивно, враховуючи його мізерне фінансування. Адже тих 100 крб. коштів, які він отримав з округового бюджету, вистачило, очевидно, лише на його опалення у зимовий період. Ні про яку науково-дослідну чи науково-технічну роботу за умов такого фінансування не могло бути й мови. Не мав Переяславський музей також ні бібліотеки, ні майстерень.

Наведені у звіті дані А. Й. Козачковський резюмує словами про несприятливі умови роботи: «Музей не користується підтримкою ні з боку району, ні з боку округи. На цей рік на музей <...> коштів не відпущено і фактично він повинен припинити свою діяльність» [25, арк. 369 зв.].

Однак, наявні у фонді 166 ЦДАВО України інші документи показують, що все-таки заклад продовжив функціонувати. Так, у «Списку музеїв України на 1927/28 рік» Переяславський археологічний музей фігурує під № 53 за тою ж адресою, що й раніше: «м. Переяславль, Київ. окр., Набережна вул.» [29, арк. 2].

Про роботу Переяславського музею свідчить також його річний звіт за 1927/1928 рр., який зберігається у тому ж фонді [26, арк. 264–266 зв.].

Утім, порівняння даного звіту з попереднім показує, що умови роботи закладу погіршилися. Очевидно, це була загальноукраїнська (а, швидше – загальнодержавна тенденція), яка відображала невпинний рух влади у напрямку до масових репресій у середовищі української наукової та культурно-мистецької інтелігенції, що відобразилося, в тому числі, й у майже повному розгромі кваліфікованих кадрів музейних працівників, які мали фахову історичну освіту, як правило, отриману в університетах у дорадянську добу.

Зміна назви музею на «Переяславський Районовий Археологічно-природничий Музей», очевидно, є результатом змін у музейній політиці, яку мусив проводити ВУАК під тиском ідеологічного пресу партійних органів. Л. М. Набок зазначає: «У 1926 р. ВУАК провів Всеукраїнську Музейну нараду, якою були визначені місце музеїв у системі освітніх установ, завдання по охороні пам'яток; організація музейної мережі й типи музеїв, утворення єдиного музейного фонду. Були визначені зміст і методи роботи музейних закладів, система посад і підготовка робітників, розроблена система соціального музею. Всі музеї Київщини отримали статус соціальних музеїв, головним пріоритетом яких стало не формування історико-культурних збірок, а розвиток природничої та технічної вертикалі з метою «...комплексного відображення місцевого краю з усіх боків життя» [13, с. 371].

Зміна адреси музею свідчить про повернення його до приміщення райтрудошколи імені Івана Франка (колишньої чоловічої гімназії, нині – ЗОШ № 1), у якій А. Й. Козачковський учителював. Значно скоротилася кількість днів, у які музей було відкрито для відвідування. Таких днів у звітному році було лише 40, тобто, музей працював, фактично, у середньому 3 години менше одного дня на тиждень. Також удвічі (до 20-ти) скоротилася кількість організованих екскурсій, хоча загальна кількість самих екскурсантів збільшилася (очевидно, за рахунок учнів райтрудошколи, до приміщення якої було переведено музей). Разом з тим, різко скоротилася кількість окремих відвідувачів – з 900 чоловік до 200 за рік, що також, очевидно, стало наслідком зміни місця розташування музею.

На момент звіту кількість експонатів Переяславського музею зазначено як 1550, хоч і вказано що за рік їх прибуло 60, а вибуло 12. Схоже, що експозиційна площа у новому приміщенні музею дозволяла виставити усі експонати для огляду.

13-й пункт звіту («Зв'язок музею з іншими установами та персонами») дозволяє висловити припущення про подальший розвиток ініційованої А. Й. Козачковським справи про обмін експонатами. У звіті за попередній 1926/1927 р. А. Й. Козачковський вказав у цьому

пункті археологічний комітет УАН, тобто ВУАК [25, арк. 369 зв.]. Отже, він мав на увазі своє листування з ВУАК з приводу запропонованого ним обміну. У звіті ж за наступний 1927/1928 р. він називає Полтавський та Первомайський музеї, а також Державний Музейний Городок при Лаврі [26, арк. 266 зв.]. Це дозволяє зробити висновок, що однією лише принциповою згодою Упрнауки та дозволом ВУАК вся ця справа не закінчилася й А. Й. Козачковський звертався до Центрального пролетарського музею Полтавщини (у 1928–1941 рр. – Полтавський Державний музей), краєзнавчого музею у м. Первомайську (заснований у 1925 р.) та до Всеукраїнського Музейного Городка в Києво-Печерській Лаврі.

З 1926 р. по 1932 р. директором Всеукраїнського музейного містечка та Лаврського заповідника був П. П. Курінний. Отже, якщо А. Й. Козачковський звертався сюди у справі обміну експонатів (а це, очевидно, так і було), то він мусив контактувати з П. П. Курінним. Крім того, саме у цей час йшов процес вилучення унікальних речей музейного значення, що зберігалися у різних церквах Переяславщини: «Перегляд старих інвентарних книг Лаврського заповідника показав, що протягом 1927–1929 років до музею надійшло близько 250-ти предметів з багатьох церков Переяслава та району, а саме: стародруки – 48; тканини – 38; килими – 47; ікони – 31; хрести – 31; потири – 20; дарохранильниці – 3, та інші» [21, с. 127]. З цього приводу П. П. Курінний неодноразово звертався до Відділу культів Окрадмінвідділу Київщини. На нашу думку, додаткові матеріали, що стосуються Переяславського археологічного музею, можуть бути виявлені серед архівних документів, які розкривають діяльність Полтавського краєзнавчого музею (Центрального пролетарського музею Полтавщини) та Всеукраїнського музейного містечка.

Закінчуючи аналіз звіту Переяславського музею за 1927/1928 рр. слід також зазначити, що за вказаний період не було проведено жодної лекції (проти 4-ох за попередній рік). З місцевого бюджету було виділено лише 60 крб. коштів (проти 100 крб. за попередній рік), які були використані на опалення музею. У кінці звіту А. Й. Козачковський, характеризуючи умови своєї роботи, зазначив: «Дуже важкі. На протязі року музей двічі переводився з одного приміщення до другого. Це дуже відбилось на загальній роботі музею. На цей рік на музей відпущено всього 120 к. на госп. видатки, але одержати їх в повному розмірі мабуть буде неможливо» [26, арк. 266 зв.].

З цих кількох рядків останнього пункту двох річних звітів А. Й. Козачковського проглядає цікава особистість, яка всією душею вболівала за справу, якою займалася. Крім того, як педагог, вчитель краєзнавства, він намагався залучити до музейно-краєзнавчої та дослідницької роботи учнів та вчителів Переяславщини. З травня 1929 р., згідно з постановою районної конференції робітників освіти, в Переяславі почала виходити друком газета «Освітнянин» – щомісячне видання Переяславського районного комітету «Робос» [32, с. 152]. У № 2 цієї газети за 26 серпня 1929 р. А. Й. Козачковський помістив свою замітку під назвою «Переяславський музей», у якій закликав вивчати місцевий край, тобто, Переяславщину: «Вивчення місцевого краю набуває <...> важливого значення. Робота в цій галузі почалася зовсім недавно, і зроблено ще небагато, а тому й ознайомитись, наприклад, хоч би з якою небудь дрібною частиною ПАСМ (?) буде легше, ніж із Переяславським районом, бо до послуг першого дослідника буде чимала література, яку можна знайти навіть в невеличкій книгозбірні.

А вивчити Переяславщину треба, бо вона становить чималу частину державного організму. <...>

Літератури про Переяславщину мало, та й її трудно дістати, бо вона розкидана по різних журналах та газетах, які можна знайти лише в великих центральних бібліотеках (а між тим для вчительської роботи цей матеріал має важливе значення).

Вивчення Переяславщини можна організувати міськими силами. Для цього можна впорядкувати дослідні роботи <...>. Рельєф місцевості, ґрунти, рослинність, тварини, населення, історичні відомості, – все це можуть досить гарно проробити учні кожної школи. Систематизовані матеріальні наслідки даної роботи будуть за головні експонати районного музею, що дасть відвідувачеві повне уявлення про даний район, про його сучасне й минуле.

Щоб розпочати цю серйозну роботу, я хочу для ознайомлення місцевого вчительства в наступних номерах «Освітнянина» вмістити декілька географічно-історичних нарисів про Переяславщину» [7, с. 2].

Ближче познайомитися з окремими моментами біографії цієї людини допомагає «Особова справа Козачковського А. Й.», що перебуває у ф. 166 ЦДАВО України й за ознайомлення з якою ми також вдячні С. Павленку. Документ складається із двох аркушів, містить лист із повідомленням про висилку анкети «завідувателя» Переяславського музею А. Й. Козачковського та анкетний листок наукового робітника, датований 1 серпня 1927 р. У ньому вказано, що Андрій Йосипович Козачковський народився у 1892 р. в м. Переяславі, українець, одружений, має трьох дітей. У 1917 р. він закінчив історично-філологічний факультет Московського університету, професія – вчитель-історик. З 1915 р. по 1917 р. працював вихователем у Рукавішніковському (?) притулку для малолітніх злочинців у Москві, деякий час був завідувачем цього притулку. У 1919 р., повернувшись до Переяслава, став учителем Переяславської чоловічої гімназії, перетвореної в тому році на райтрудошколу, в якій він працював і на момент заповнення анкети. З 1919 р. А. Й. Козачковський також брав участь у роботах по влаштуванню Переяславського археологічного музею, а в 1926 р. призначений його завідувачем. Крім того, в анкеті зазначено, що він безпартійний, репресій не зазнавав [16, арк. 2–2 зв.].

Ці досить лаконічні рядки анкети дозволяють зробити висновок про високий фаховий рівень цієї людини як історика-краєзнавця, що у 20-их рр. ХХ ст. поєднував учительську роботу в школі з музейною роботою. На це вказують всі згадані нами документи, в тому числі й розглянута вище своєрідна «справа Переяславського археологічного музею» з фонду ВУАК.

Закінчуючи розгляд проблеми початкового періоду історії музейної справи на Переяславщині, вважаємо за доцільне навести думку Л. М. Набок, яка базується на вивченні документів різних архівних установ України, в тому числі й з фонду ВУАК: «... протягом 20-х рр. ХХ ст. музейні заклади Київщини засновувалися високопрофесійними спеціалістами, тому перші колекції були укомплектовані археологічними, мистецькими, етнографічними, історичними артефактами. Певною мірою цьому сприяв той факт, що всі музеї, хоча й були підпорядковані Головополітосвіті (у 1919–1922 рр. – Всеукраїнському комітету охорони пам'яток мистецтва й старовини), проте науковою організацією музейної справи займалася Музейна секція Археологічного Комітету Всеукраїнської Академії наук» [13, с. 371].

Саме до таких високопрофесійних спеціалістів, на нашу думку, належав директор Переяславського музею А. Й. Козачковський, особистість якого ще потребує додаткового вивчення у контексті дослідження історії музейної справи на Переяславщині (рис. 18). Він мав стосунок до так званої справи «Переяславського повстанкомуну» 1921 р., матеріали якої перебувають у ЦДАГО України (спр. 60070-ФП, ф. 263, оп. 1). Згідно з цими документами, повторні (після 1921 р.) арешти по цій справі тривали з 10 лютого по 2 березня 1930 р. Незважаючи на припинення щодо нього слідчої справи, з метою уникнення репресій у подальшому, А. Й. Козачковський виїхав із сім'єю до Таджикистану. Працюючи там у галузі освіти, він досягнув визначних успіхів, про що свідчить Почесна грамота від 14 вересня Соціалістической Республики в заседании своем от 8 сентября 1945 г. за заслуги в деле народного образования в республике и долголетнюю работу в области просвещения присвоил звание «Заслуженного учителя Таджикской ССР» и наградил тов. Козачковского Андрея Осиповича преподавателя и директора школы № 5–7 гор. Сталинабада ПОЧЕТНОЙ ГРАМОТОЙ» (рис. 19). Крім того, за період роботи в Таджикистані й пізніші здобутки його було нагороджено нагрудним знаком «Відмінник народної освіти Таджицької РСР», медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (від 25.11.1945), «За трудову відзнаку», «За трудову доблесть» (від 23.05.1949), орденом Леніна (від 3.11.1950), ювілейною медаллю «За доблесну працю в ознаменування 100-річчя з дня народження В. І. Леніна» (від 24.03.1970). Повернувшись до Переяслава-Хмельницького у 1952 р., А. Й. Козачковський поновив свою роботу в музеї – працював у ньому реставратором. Він займався реставрацією

музейних меблів, розшукував експонати довоєнного Переяславського музею, давав поради своїм молодшим колегам по створенню експозиції музею. Помер і похований 1976 р. в Переяславі-Хмельницькому на Ярмарковому кладовищі, поруч із могилою свого діда – А. О. Козачковського [9, с. 91–92].

Повернувшись до Переяслава, А. Й. Козачковський став, фактично, тією ланкою, яка зв'язала заснований 1918 р. рішенням Переяславської земської управи (тобто, ще у дорадянську добу) музей з Переяславським музеєм початку 1950-их рр., директором якого саме у цей період став М. І. Сікорський. Але це була вже інша доба в історії переяславського музейництва, про яку написано досить багато.

Закінчуючи розгляд початкового періоду історії музейної справи на Переяславщині, слід згадати про ще один цікавий документ, нещодавно оприлюднений А. Яненко. Мова йде про віршований гумористичний звіт про подорож викладачів і слухачів Київського Археологічного інституту до Канева і Переяслава, тобто про все ту ж експедицію КАІ 1923 р., офіційний звіт про яку авторства Ф. Ернста ми вже розглядали вище. Отже, в особистому архіві Марії Вязьмітіної (слухачки КАІ у 1923 р.) збереглася, за влучним висловом А. Яненко, «фольклорна інтерпретація подій», яка дозволяє нам уявити собі окремі епізоди цієї подорожі очима студентів та їх гумористичне сприйняття побаченого. У зв'язку з рідкістю будь-якої інформації про Переяславський музей та переяславські старожитності тієї доби, наводимо цей документ повністю (за публікацією А. Яненко) [41]:

И желанная страна
Вот уж издали видна.
Кончен долгий переход
Едет в Канев пароход
А КАИ живая рать
Переяслав оглядать.
Боже, Боже, не могу
Вопль и стон на берегу.
Самый непроворный паж
Подал даме экипаж.
Вслед умчавшейся кареты
Словно дождь, летят пакеты.
Чуть осели тучи пыли.
Пролетарии ожили.
По утопанной дороге
Платья, юбки, шали, ноги...
И страшит аршинный шаг
Переяславских собак.
Но под пение сирен
Трепетал абориген.
Бабы, дети и старцы
Сыплют пудом огурцы.

По десятое колено
Будет Зуммер помнить сено.
Батюшки, помилуй Бог,
Твой престиж, археолог.
Грех тяжелый искуплен
Благонравие и сон...
Совесьть каждого чиста
Сонный сон сомкнул уста.

Такова уже судьба

В 6 часов трубит труба.
Под победный глас трубы
Вдоль церквей уж наши лбы.

Купол, своды, бани, фриз,
Стены, балки (и карниз) верх и низ
Алтари нам недоступны,
В жажде знания мы преступны.
Не шагнули наши ноги
Через алтарные пороги
Только нос, глаза и плечи
В алтаре – глядят как свечи.
Мы кричим – ура, ура.
Вам КАИ профессора.
С плащаницами, крестами,
С пересохшими устами
Из церковных всех дверей
Крестный ход у алтарей.

С вдохновенья диким взором
Соло, Трио, сразу хором
Нам они на перебой
Новых истин сыплют рой.
И лишь когда плеяда Дев
До отказа обалдев,
Закричала «караул».
Профессор уста сомкнул.
Были Рая и Полина
Счастья нашего причина.
Поспеши, искусствовед,
Дома вкусный ждет обед.
Но отмыть решили в Альте
Мозаичной пыли самльцы.
В Альте речке труден брод.
Пусть один идет вперед.
Эрнст надежный был казак,
Не попал и здесь впросак.
О, не видывали деды
Коллективные обеды.
И без ложек, без ножей
Скамьи в много этажей.
О, волшебная кухарка,
Солнце, душно, страшно жарко,
Но зато пещеваренье
Подымает настроенье.
О, Аркадия, о вид.
Зуммер с дынею сидит
В тени вяза среди девиц
И дышащих счастьем лиц.
На десерт вместо печенья
Эрнст читал нравоученье.
И в тени вкушая чай,

Строил глазки невзначай.
А девиц влюбленный хор
В лик героя впер свой взор.
Из окна, как из балета
Вслед ораторского слова
Сотня выскочить готова.
Мир любви жесток и глуп
В дортуаре девы труп.

Не забудем мы, ей-ей.
Переяславский музей.
Как пред нами с Работпросом
Дверь захлопнул перед носом.
Эрнст газетой пригрозил,
Зуммер взором поразил.
Кулак из под полы
Мигом стали все милы.
И опять средь нас и пыли
Толпы всех зевак бродили

Перед нами типовий зразок студентського фольклору 20-их рр. ХХ ст. Згідно з класифікацією Д. І. Старцева його можна віднести до так званого необрядового студентського фольклору, а більш конкретно – до жартівливих віршиків (куплетів), які широко практикувалися у різних студентських експедиціях (археологічних, етнографічних, геологічних) та у щоденному студентському житті [30, с. 2–3].

Аналіз цього зразка студентського фольклору КАІ дозволяє реконструювати деякі епізоди описаної поїздки, не відображені у офіційному (опублікованому) звіті, які мають стосунок до Переяславського музею. Так, останні рядки вірша можна інтерпретувати таким чином: незважаючи на наявність у викладачів та студентів КАІ посвідчень «Работпроса» (Союз работников просвещения, українською – РОБОС – Спілка робітників освіти), вони змогли потрапити до Переяславського музею не одразу, а лише після деяких дискусій та наполягань з боку професури КАІ. Одразу зазначимо, що у 1923 р. В. Г. Заболотний вже не працював у цьому музеї «регістратором», а був студентом-архітектором Київського художнього інституту. Що стосується А. Й. Козачковського, то він став завідувачем музею лише 1926 р., хоча й займався облаштуванням цього музею з 1919 р. Це було необхідно, оскільки Переяславський музей часто переїздив з місця на місце – тільки упродовж 1918–1935 рр. названий музей щонайменше 6 разів змінював своє місце розташування.

Отже, незважаючи на те, що початковий етап історії музейної справи на Переяславщині надзвичайно мало висвітлений в опублікованих джерелах, все ж існує можливість пошуку та уведення до наукового обігу нових, невідомих раніше джерел, наприклад, матеріалів різних експедицій 20-их рр. чи фотоматеріалів 30-их рр. ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Археологічний відділ /укл. Г. М. Бузян. К.: Реклама, 1980. 10 с.: іл.
2. Більченко І. В. Становлення музейної справи у м. Переяславі-Хмельницькому: 40–60-і роки ХХ ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 4. С. 186–192.
3. Виборча листівка кандидата у народні депутати Верховної Ради УРСР до виборів 1947 року від Лозівської виборчої округи № 361 Володимира Гнатовича Заболотного. НІЕЗ «Переяслав», Меморіальний музей В. Г. Заболотного, фонд «Документи».
4. Ернст Ф. Експедиції для студіювання київської старовини. *Червоний шлях*. 1923. № 8. С. 281–284.

5. Жам О., Ткаченко Н., Чередніченко Л. Польові етнографічні дослідження Чернігівщини науковцями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 60–70-х роках ХХ ст.: історія, тематика, результати. *Ніжинська старовина*. 2014. Вип. 18. С. 56–64.
6. Збірник постанов і розпоряджень Уряду Української Радянської Соціалістичної республіки. К.: Українське вид-во політ. літ., 1946. № 1–24. 602 с.
7. Козачковський А. Переяславський музей. *Освітянин*. 26 серпня 1929 р. (№ 2). С. 2.
8. Колибенко О., Павленко С. Маловідомі сторінки історії музейної справи на Переяславщині: Переяславський археологічний музей. *Наукові записки з української історії*: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 26. С. 177–193.
9. Кухарева Н. М. Матеріали та документи родина Козачковських із фондowego зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 89–94.
10. Махінчук М. Переяславський скарб Михайла Сікорського: Художньо-документальна повість. Київ: Криниця, 2005. 302 с.: іл.
11. Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: колект. монографія / упоряд. О. М. Жам; збір. матеріал. Н. Г. Ткаченко/ НІЕЗ «Переяслав»/ Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. 504 с.
12. Мінгазутдінов А. Ф., Латиш Ю. В. Михайло Іванович Сікорський. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 84 с.
13. Набок Л. М. Музейна справа у Київській області. *Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Київська область / ред. рада вид.:* В. Г. Кремень (гол.) та ін. Київ: Знання України, 2013. С. 362–394.
14. Набок Л. М. Чоловіча гімназія 1906–1918 рр. *Сто неспокійних творчих літ.* / упоряд. Гоцкало Г. В. Київ: Міленіум, 2007. С. 9–19.
15. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». *Музеї України*. 2004. – № 3. 20 с.
16. Особова справа Козачковського А. Й. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 3010. 2 Арк.
17. Охорона пам'яток старовини та мистецтва. *Записки Українського наукового товариства дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині*. Полтава, 1919. Вип. 1. С. 102.
18. Пам'ятні місця Київської області. Короткий путівник / уклад.: Батушан О. Д., Мінц С. Й., Сікорський М. І. Київ: Київське обласне видавництво, 1958. 240 с.
19. Переяслав-Хмельницький історичний музей. Короткий довідник / за ред. М. І. Сікорського. Переяслав-Хмельницький, 1958. 69 с.
20. Петруня А., Ревега Н. Експедиційна діяльність на Переяславщині в 50–70 роках ХХ століття за офіційними документами Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 14 (16). С. 393–402.
21. Полюшко Г. Всеукраїнське музейне містечко і церковні пам'ятки Переяславщини в 1920-х роках. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2010. Вип. 4 (6). С. 126–129.
22. Про обстеження роботи Переяславського історично-краєзнавчого музею станом на 20/IV 46 р. *ЦДАВО України*. Ф. 4762. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 35–36.
23. Про стан музеїв (акти обслідувань, листування в музейній справі). *НА ІА НАНУ*. Фонд ВУАК, № 112. 136 арк.
24. Річні звіти музеїв України про їх роботу за 1924/25 рр. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 262.
25. Річні звіти музеїв України про їх стан та науково-дослідну роботу за 1925/26–1926/27 рр. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 172.

26. Річні звіти про роботу музеїв України за 1927/28 уч. рік. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 8. Спр. 443.
27. Сікорський М. І. Музеї землі Переяславської. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2004. 40 с.
28. Сога Л. В. М. І. Сікорський: інтелектуальний портрет красзнавця, організатора музейної справи в Україні (1950-і рр. – поч. ХХІ ст.): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01; кер. В. П. Коцур. Переяслав-Хмельницький, 2014. 228 с.
29. Список музеїв України на 1927/28 рік. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 332.
30. Старцев Д. И. Студенческий фольклор: проблема классификации. URL: <http://journal.mrsu.ru/wp-content/uploads/2014/03/Studencheskijj-folklor.-Problema-klassifikacii1.pdf>.
31. Статистичний довідник по Полтавщині на 1925 рік. Полтава, 1925. 285 с.
32. Тарапон О. А. Радянська періодика Переяслава 20-х рр. ХХ ст. / О. А. Тарапон // *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*: зб. наук. ст. Київ: Міленіум, 2008. Вип. 2 (4). С. 141–155.
33. Тетеря С., Гладун Л. До питання про місце сакрального живопису в творчості художника з Переяславщини – Панаса Ярмоленка. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2010. Вип. 4 (6). С. 168–170.
34. Тетеря С., Гладун Л. Наївне малярство Панаса Ярмоленка (каталог робіт з колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»). *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 6 (8). С. 243–246.
35. Тимошенко Н. Портретний живопис Панаса Ярмоленка як рефлексія фольклору. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Том 5. С. 76–86.
36. Ткаченко В. М., Брехунець Н. С. Музеї Переяславщини: історія і сучасність. *Переяслав у віках*. Київ: Світ успіху, 2007. С. 384–387.
37. Ткаченко В. М. НІЕЗ «Переяслав»: від історичного музею до національного заповідника. *Могілянські читання 2006 року*: зб. наук. пр.: Доля музейних зібрань / ред. рада: В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін.; Нац. Києво-Печерський іст.-культ. заповідник. Київ: Фенікс, 2007. Ч. 2. С. 308–318.
38. Фігурний Ю. С. Михайло Сікорський – світоч України. Київ: НДІУ, 2017. 150 с.
39. Шамраєва А. М. Пам'ятка історії першої половини ХІХ ст. (Охор. № 1235). Будинок лікаря А. О. Козачковського 1820 р., в якому мешкав поет Т. Г. Шевченко, 1845, 1859, Державний історичний музей Державного історико-культурного заповідника. Вул. Т. Г. Шевченко, 8 м. Переяслав-Хмельницький Київської області. Історична записка. *Український державний науково-дослідний та проектний інститут «УКРНДІПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ»*. Шифр 393-І. Том 1, кн. 2. Київ, 2004. 96 с.
40. Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Наукове видання. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016. 368 с.
41. Яненко А. Марія Вязьмітіна і Київський археологічний інститут: фольклорні ремінісценції. *Бібліотекарки України: Марія Вязьмітіна*. Діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного у 2016 році: інформ.-аналіт. огляд / уклад.: Г. А. Войцехівська, Н. В. Світла; редкол.: Г. А. Войцехівська (відп. ред.), О. В. Жидецька, Д. О. Мироненко Мінрегіон України; Держ. наук. архітектур.-буд. б-ка ім. В. Г. Заболотного. Київ, 2017. С. 112–120.

Olena Kolybenko, Oleksandr Kolybenko

«HEY-HEY, WE WILL NOT FORGET PEREIASLAV MUSEUM»: SOME FEATURES OF MUSEUM AFFAIRS HISTORY IN PEREIASLAV REGION IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

The article considers some episodes of the initial period of the history of museum affairs in Pereiaslav region. They are connected with the activities of the Pereiaslav Archaeological and Local Lore Museum of the 1920s and 1930s, as well as with the second half of the 1940s – the beginning of 1950s, when the museum in Pereiaslav-Khmelnytskyi was restored.

Key words: *Pereiaslav Archaeological and Local Lore Museum, museum work, Andrii Kozachkovskyyi, NHER «Pereiaslav», students' folklore.*

Рис. 1. Переяслав-Хмельницький історично-краєзнавчий музей – колишній будинок А. О. Козачковського. Фото 1950 р.

Рис. 2. Переяславський міжрайонний краєзнавчий музей. Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

Рис. 3. Приймальня Переяславського міжрайонного краєзнавчого музею. Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

Рис. 4. Фрагмент експозиції Переяславського міжрайонного краєзнавчого музею: «Макет села часів кріпацтва». Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

Рис. 5. Картина невідомого художника в експозиції Переяславського міжрайонного краєзнавчого музею. Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

Рис. 6. Вітрина відділу художньої промисловості в експозиції Переяславського міжрайонного краєзнавчого музею. Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

Рис. 7–11. Окремі експонати відділу художньої промисловості в експозиції Переяславського міжрайонного краєзнавчого музею. Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

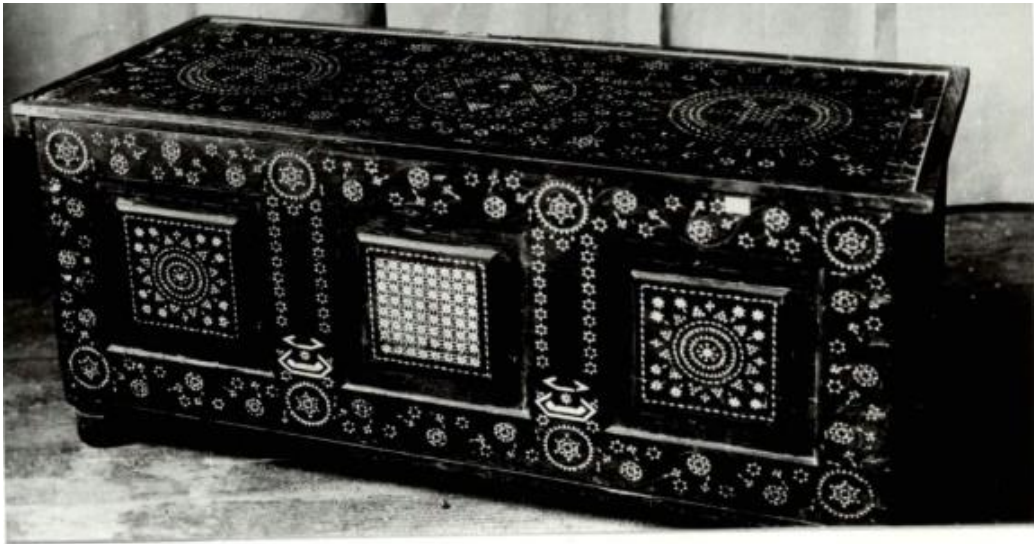

Рис. 12. Вишукана скриня з відділу художньої промисловості в експозиції Переяславського міждрайонного краєзнавчого музею. Автор фото С. Притикін. Серпень 1935 р.

Рис. 13. Будівля Переяславської гімназії, у якій у 20-их рр. ХХ ст. розміщувався Переяславський археологічно-краєзнавчий музей. Фото початку ХХ ст.

Рис. 14. В. Г. Заболотний. Фото 1922 р.

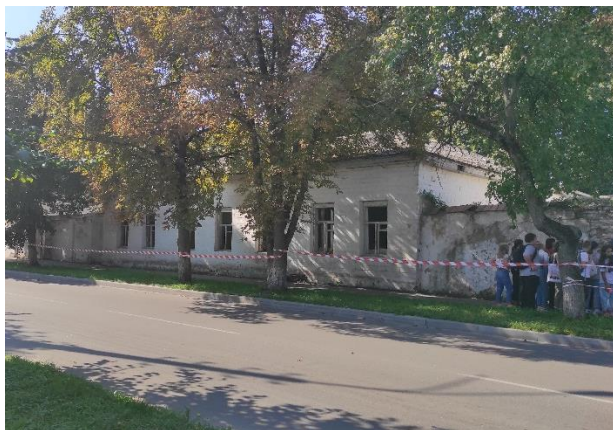

Рис. 15. Будинок колишніх архієрейських покоїв. Серпень 2021 р.

Рис. 16. Картина Панаса Ярмоленка «Сім'я Дмитра Микули» (1933 р.) із зібрання Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» у Києві.

Рис. 17. Картина Панаса Ярмоленка «Портрет Івана Литяка» (1935 р.) із зібрання Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» у Києві.

Рис. 18. А. Й. Козачковський. Фото 1954 р.

Рис. 19. Почесна грамота Президії Верховної Ради Таджикицької РСР від 14 вересня 1945 р.